

Попович І.С.

Соціально-психологічні очікування у контексті ціннісних орієнтацій особистості курсанта

Ціннісні орієнтації – особливе суб'єктивне, індивідуалізоване і мотивоване відображення в психіці і свідомості людини цінностей суспільства на конкретному етапі історичного розвитку.

Проблема цінностей, ціннісно-сислової сфери, зокрема, ціннісних орієнтацій особистості, вважається однією із стрижневих в соціальній психології. Загалом проблема, пов'язана з цінностями особистості, стосується до переліку тих, котрі є важливими для будь-якої науки, що займається людиною і суспільством, оскільки цінності виступають інтегративним чинником як для окремо взятої особистості, так і для будь-якої соціальної спільноти.

Сфера ціннісних орієнтацій особистості визначає основні смисложиттєві пріоритети та настановлення – як усвідомлювані так і неусвідомлювані. У них фіксується особлива значущість тих чи інших феноменів, що є актуальними, а тому цінними для даної особистості. Часто в психологічній науці цінності розкривають через уявлення людини про найбільш бажане, привабливе та важливе для неї.

Категорія ціннісних орієнтацій – своєрідний фокус, в якому сплітаються різні точки зору на особистість.

Ціннісні орієнтації – структурно складний феномен особистості. Аналізуючи динамічну психологічну структуру особистості К.К.Платонова, тривимірну психологічну структуру особистості в узагальненні Г.С.Костюка і П.М.Пелеха бачимо, що спрямованість, потреби, мотиви, мотивація, настановлення, норми та ціннісні орієнтації є не тільки її динамічною частиною, а й детермінуючою регулятивною функцією поведінки. Регулятивний аспект ціннісних орієнтацій особистості спричиняє, безумовно, вагомий вплив на контакти, стосунки, взаємини, а також очікування та

самоочікування останньої. Внутрішньо прийняті соціальні очікування складають частину ціннісних орієнтацій особистості.

З огляду на висвітлені міркування, очевидно є **теоретична та практична актуальність** запропонованої теми.

Мета роботи полягає у розкритті змісту соціально-психологічних очікувань у контексті прояву ціннісних орієнтацій курсантів.

Проблема ціннісних орієнтацій завжди була предметом вивчення таких дослідників, як М.Й.Боришевський, В.І.Потапов – ціннісні орієнтації і процес самореалізації; В.Б.Ольшанський – індивідуальна система цінностей особистості і взаємозумовленість її груповою свідомістю; В.О.Ядов, О.М.Зотова, М.І.Бобнева, І.Д.Бех – співвідношення ціннісних орієнтацій і реальної поведінки особистості; Г.О.Балл, О.О.Подольська – ціннісні орієнтації як прояв процесу соціалізації; В.І.Паніотто, В.О.Ядова, Л.А.Сулейманова – детермінанти, що визначають формування системи ціннісних орієнтацій. В.В.Сафін, І.С.Кон розглядають формування ціннісних орієнтацій як один із важливих показників самовизначення особистості. Проблему духовних цінностей в контексті розвитку громадянської свідомості та самосвідомості особистості досліджують науковці лабораторії психології особистості ім. П.Р.Чамати під керівництвом Боришевського М.Й. Із зарубіжних вчених ціннісні орієнтації досліджували М.Рокич, Р.Вільямс та інші.

Не зважаючи на значний інтерес науковців, увагу яких привертала проблема ціннісних орієнтацій, все ж соціально-психологічним очікуванням у контексті ціннісних орієнтацій особистості курсанта не приділено належної уваги.

У дослідженні ми спираємося на праці, присвячені проблемі ціннісних орієнтацій, як важливого складника свідомості та самосвідомості особистості, та впливу їх на міжособистісну взаємодію (Балл Г.О., Бех І.Д., Бобнева М.І., Боришевський М.Й., Научитель О.Д., Ольшанський В.Б., Островська К.О., Ядов В.О.).

Наукова новизна полягає в системному аналізі соціально-психологічних очікувань як складного структурного компоненту самосвідомості особистості у контексті функціонування ціннісних орієнтацій.

Теоретичне значення дослідження полягає у поглибленні розуміння сутності соціально-психологічних очікувань та їх змістових характеристик у контексті функціонування ціннісних орієнтацій.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що описані у змісті і висновках статті його результати можуть бути використані як психологами, так і командирами відділень, взводів, начальниками курсів та іншими особами, причетними до навчально-виховного процесу вищих навчальних закладів системи МВС України.

Одне із **основних завдань дослідження** – показати, що не тільки зміст соціально-психологічних очікувань детермінований ціннісними орієнтаціями особистості курсанта, а й самі очікування визначають основні смисложиттєві орієнтації та настановлення.

З метою розв’язання вищезазначених завдань було проведено **соціально-психологічне дослідження**. Ним були охоплені курсанти вищих навчальних закладів МВС України. До експериментальної вибірки увійшли шість курсантських взводів загальною чисельністю 142 особи, що забезпечило репрезентативність дослідження, оскільки міра участі одного респондента не перевищувала 1%.

Для дослідження використовувалася анкета “Ціннісні орієнтації особистості курсанта”, створена нами на базі методики “Психодіагностика колективу”, а також бесіди, спостереження, аналіз наукових джерел з даної проблематики. Респонденти вибирали із вказаного переліку ті п’ять цінностей, які, на їх думку, є найважливішими у контексті їхнього особистісно-професійного становлення.

Цінність як значущість для суб’єкта певної сторони діяльності і змісту образу “Я” визначає: 1) спрямованість суб’єкта на певну діяльність або її елементи; 2) відповідний спрямованості зміст уявлень про своє “Я”; 3)

виокремлення у свідомості певного предметно-діяльнісного змісту. Цінність – це відображення суб'єктом моментів його існування, через які відбувається виокремлення, а на певних етапах усвідомлення) ним самого себе, власного “Я” [3, с.6].

Цінностями можуть бути світоглядні норми, уявлення, ідеали, поняття рівності, свободи, окремі риси людини, зокрема - доброта, уважність, взаємодопомога. Житло, домашній комфорт, одяг, успіх, кар'єра, здоров'я, улюблена діяльність в нашому суб'єктивному розумінні виступають також як певні цінності. Цінностями може бути все, що пов'язане із задоволенням найрізноманітніших потреб: матеріальних, психологічних, фізіологічних, естетичних, моральних. У курсантів до вступу в вищий навчальний заклад впродовж всього періоду виховання і соціалізації сформувалася система цінностей. Вона дає їм підстави визначати пріоритетні напрямки у контактах, взаєминах, діяльності і поводитись належним чином. На початку навчально-професійної діяльності у курсантів можуть існувати близькі загальнолюдські цінності. Майже однаковими будуть їх групові цінності, якщо вони належать до однієї і тієї ж соціальної групи. Та це не засвідчує, що їхні ціннісні орієнтації, очікування, уявлення, погляди, обов'язково збігаються. Тому труднощі, суперечки, конфлікти, зокрема на початковому адаптаційному етапі будуть закономірними і природними. Не варто забувати, що суперечності – важлива умова росту та розвитку. На початковому етапі виникає взаємна адаптація ціннісних орієнтацій, оптимізація соціально-психологічних очікувань, позитивний розвиток яких залежить від взаєморозуміння та погодження особистісних цінностей курсантів з цінностями загальногруповими, що й виступає критерієм згуртованості групи і показником її ціннісно-орієнтаційної єдності.

Результати вибору цінностей, які превалюють в експериментальній вибірці, зведено у таблицю 1.

Цінності, котрі превалюють в експериментальній вибірці Таблиця 1

№п/п	Цінність	Кількість виборів

1.	Дисциплінованість	93
2.	Чесність	53
3.	Цілеспрямованість	49
4.	Ерудованість	48
5.	Відповідальність	43

Дисципліна – передумова і необхідна складова успішного навчання, організованої служби та ефективної правоохоронної діяльності. Дисциплінованість курсанта – це важлива риса його характеру, його особистісних характеристик загалом. Вона засвідчує розвиненість потребово-мотиваційної сфери – як настановлення на дотримання статутних вимог, виконання завдань і обов’язків загалом; зацікавлене ставлення та готовність виконувати накази й вимоги, які повністю відповідають особистісним намірам та інтересам. Дисциплінованість як особистісну рису курсанта можна простежити в його поведінці, тобто в результативних діях відповідно до вимог статуту, професійної етики, змісту наказів і розпоряджень начальників. Отже, дисциплінованість як ціннісна орієнтація 93 респондентів – це глибинний регулятор їхніх поведінкових реакцій. Останні тісно пов’язані з Я-концепцією особистості і її конативною складовою. Я-концепція – відносно стійка, більшою або меншою мірою усвідомлена, своєрідна система уявлень індивіда про самого себе, на базі якої він будує свої взаємини з іншими людьми і ставлення до самого себе. Особливо важливими є контакти із значущими іншими, котрі і визначають уявлення індивіда про самого себе. Я-концепція по суті відіграє потрібну роль: вона сприяє досягненню внутрішньої узгодженості особистості, визначає інтерпретацію досвіду і є джерелом очікувань [5, с.333-342].

Соціально-психологічні очікування – це суб’єктивні уявлення, **орієнтації** кожного члена міжособистісної взаємодії, які поєднують низку оцінок, самооцінок, соціальних настановлень, елементів знань, стереотипів поведінки, переконань, намірів, домагань, прагнень, що їх приймає і поділяє індивід стосовно передбачуваних подій.

З вищезазначених міркувань очевидним є причинно-зумовлений зв’язок ціннісних орієнтацій особистості курсанта та їх соціально-психологічних очікувань.

У таблицю 2 зведено результати дослідження за групами цінностей.

Результати дослідження за групами цінностей

Таблиця 2

№п/п	Група цінностей	Кількість балів	%
1.	Ставлення до навчання	210	29,6
2.	Стиль поведінки та діяльності	68	9,6
3.	Знання	78	11,0
4.	Якості розуму	45	6,3
5.	Навчально-організаційні вміння	114	16,1
6.	Ставлення до товаришів	109	15,3
7.	Ставлення до себе	86	12,1

У групу “Ставлення до навчання” входять наступні цінності: дисциплінованість, працьовитість, цілеспрямованість, старанність, відповідальність. На ці чесноти зорієнтована майже третина (29,6) респондентів експериментальної вибірки. Вельми цікавим є той факт, що група цінностей “Ставлення до себе” становить 12,1% виборів. Це пояснюється тим, що для даних респондентів актуальним є процес персоналізації. Цей процес має місце в основному на другому курсі і зумовлюється ретрансляцією навчально-виховного процесу, що й допомагає курсантам усвідомити себе як цінність.

Ціннісні орієнтації як якісна характеристика особистості курсанта є системоутворювальним чинником соціальної позиції та ролі курсанта. Соціальна роль – це нормативно схвалений спосіб поведінки, очікуваний від кожної людини, котра посідає конкретне місце в суспільстві. Ці очікування, що визначають загальні контури соціальної ролі, не залежать від свідомості і поведінки конкретного індивіда. Це – щось зовнішнє, більш або менш обов’язкове.

Особливість соціальної ролі курсанта полягає в тому, що його поведінка знаходиться під активним впливом офіцерсько-викладацького складу вищого навчального закладу, сім’ї та громадської думки. Від сприйняття курсантом свого місця в рольовій ієрархії групи, а також своїх прав та обов’язків, залежатиме структура ціннісних орієнтацій в групі. У окремому ситуативному прояві ціннісна орієнтація курсанта може поєднувати вимоги з одного боку командно-офіцерського складу, професорсько-викладацького, з іншого – вимоги командира групи, курсантів та громадян, з якими останній контактує.

Звичайно, очікування вище зазначених сторін не ідентичні. Якщо командир, викладач виступає перед курсантом як особа, що контролює і очікує певного результату на затрачені зусилля, то курсанти знаходяться в однаковому становищі один стосовно іншого, очікують допомоги та розуміння, а громадяни формують очікувані, оцінкові судження, в яких відображається їх суб'єктивне ставлення до даного контингенту. Це суб'єктивне ставлення активно впливає на формування громадської думки як про правоохоронну діяльність, так і про органи внутрішніх справ загалом.

Із вищезазначеного зробимо наступний **висновок**: не тільки соціально-психологічні очікування детерміновані ціннісними орієнтаціями та їх проявами, але й має місце зворотний – нормативно-регулюючий, коригуючий вплив очікувань на ціннісні орієнтації. Соціально-психологічні очікування та ціннісні орієнтації – це складне сплетіння ціннісно-сислової сфери особистості, результат індивідуального та колективного становлення самосвідомості курсанта. Цим та іншим актуальним проблемам спеціальна увага буде приділена у наших наступних соціально-психологічних дослідженнях.

Література.

1. Крысько В.Г. Социальная психология: словарь-справочник. – Мн.: Харвест, М.: АСТ, 2001.- 688с.
2. Научитель О.Д. Ціннісні орієнтації студентів: психологічні фактори формування, розвитку, трансформації: Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07.- К., 1999.- 20с.
3. Островська К.О. Взаємозв'язок образу “Я”, самооцінки і ціннісних орієнтацій молодших школярів: Автореф. дис. ... канд. психол. н.: 19.00.07.- К., 2003.- 20с.
4. Психологічні закономірності розвитку громадянської свідомості та самосвідомості особистості: У 2-х т. Т.1. За заг. ред. М.Й. Боришевського.- К., 2001.- 244с.
5. Психология самосознания. Хрестоматия. – Самара: Изд. Дом «БАХРАХ-М», 2003.- 672с.
6. Ручка А.А. Социальные ценности и нормы. – К.: Наукова думка, 1976. -152с.